

gálatakor is széles körű struktúra-„leírást” ad, s közben jelzi, mely részek egy spontánabb s melyek egy tudatosabb építkezés eredményei. A nyelvi anyag „külsőbb” köreiből kiindulva halad a „belsőbb” szférák irányába. Kosztolányi elbeszélései kapcsán pl. a szóválasztás, a mondat- és képalkotás módját elemezve mutatja ki, hogy az „expozé a meglátolt, kicentizett terv szerint építkező szerkesztésbe”, az ötlet, a párbeszéd, a „külső váz, a mese” előrehaladó, racionális menetébe, hogyan tör be stílusváltással — a szituációba belefelejtkező írói spontaneitás következtében — a szorongás, a félelem tömény atmoszférája, mely az írói közérzetet, az ábrázolás lényegi magját fejezi ki.

E módszer még Tersánszky egészen más jellegű regényeinek elemzésekor is érvényesnek mutatkozik. Lengyel kimutatja, hogy a stílus frissessége, az ábrázolási nézőpont szuggesztív volta, a regénytér elevensége, a figurák életes kópésága, erkölcsi elpusztíthatatlansága mélyéről (mint kohéziós központból) „az általános érvényű emberség nagy pillanatai”, az „élet teljes tündöklésének” csillámai törnek felszínre.

Lengyel legkedveltebb epikusai persze azok, akik az alaptónusra koncentrálnak, akik a társadalmi-történelmi viszonylatokat, ráhatásokat a személyiség felfokozott érzelmi tükrözésének fényében jelenítik meg. Kétségtelenül: egy szubjektivizáló, lirizáló epikaideál ez, melyben (Ottlikot idézve) a „létezés sűrűsége, dinamikája, eksztázisa, a puszta világ szépsége és nagyszabású volta” fejeződik ki. A „létlírának” megfelelő, e „létepike” azonban egyben intellektuálisan elemző is (s az első megírás spontán lendületét, többszöri átírásnak, mesteri továbbformálásnak kell követnie olyképpen, hogy a kezdeti frissesség eredményei se tűnjenek el).

Lengyel szerint ezen analízáló filozofikus jelleg teheti csak igazán világirodalmi érvényűvé (pontosabban: a külföld számára is elfogadhatóvá) a magyar epikát. A könyvében tárgyalt epikusok közül Kosztolányi mellett Ottlikban és Mándyban leli fel leginkább e vonásokat.

Mindemellett Lengyel Balázs változatos érdeklődési körével (többek közt pl. a tőle oly távol eső „Tűztáncosok” munkáinak figyelembevételével is) beszédesen fejezi ki azon törekvését, hogy „az értetlen és elfogult skatulyázások helyett az értékek cserebomlásának magasabb síkjára emelje a tekintetet”.

Párbeszédessé formálódó korunkban, s hazai kulturális közéletünkben az így gesztus és magatartás produktivitását, úgy hiszem, nem kell külön hangsúlyozni. A tényleges, közös értékek felismerésében való találkozás létfontosságú követelmény. (*Magvető*)

OLTYÁN BÉLA

Agnontól Yourcenarig

SZABOLCSI MIKLÓS: VILÁGIRODALOM A 20. SZÁZADBAN

A kritikai tevékenység során voltaképpen követelmény (lenne) a művek „sine ira et studio” ismertetése, a gyakorlatban azonban állásfoglalásainkba mindig belejátszik az alkotó személyiségének megítélése és a bemutató-bíráló saját hozzáállása, sőt kettejük múltbeli-jelenbeli viszonyának megannyi tényezője is. Jobb ezt nem titkolni; a (többoldalú) személyesség még a magyar kritika alighanem legnagyobb géniuszának, Németh Lászlónak bírálatát is színezte, sokszor nem is ítéletei javára. (József Attiláról írt hirhedt véleményébe nyilván belejátszott saját 19-es kiállításának áttételes megtagadása éppúgy, mint Babits és József Attila feszült viszonya, amelyben Németh akkor Babitshoz állt közelébb.) Mért tagadnók hát, hogy a mai magyar irodalomtudomány és nevelésügy kiemelkedő alakja, Szabolcsi Mik-

lós új művének értékelése során is előttünk lebeg az egész pálya; mindaz, ami abban jó és rossz, ami előremutató és kényszerű volt. Szabolcsi akadémikus előbb a szocialista-realista művészi eszmények és művelődéspolitikai elképzelések magas szintű ideológiai, sőt irodalompolitikai-szerkesztői képviselője, sok tévedéssel, utólag már-már bűnnek tekinthető hibával (lásd ezzel kapcsolatban Fodor András Fülep-naplójának megannyi, noha nem föltétlenül hiteles utalását). Aztán: József Attila legkitűnőbb kutatója, majd a józsefi életműhöz kapcsolódva a hazai és külföldi modernség, eszmei és művészi korszerűség, meg avangárd, sőt idővel a strukturalizmus ismertetője, értékelője.

És most itt van új nagy műve, a *Világirodalom a 20. században*. Újnak vitán fölül új, nagysága azonban korántsem méreteiből, hanem épp összefogott voltában is egész világképet nyújtó áttekintéséből következik. Könnyebb lett volna korunk irodalmáról jókora monográfiát írnia, lábjegyzetek százaival, részletekbe menő (több értelemben:) tartalmi ismertetésekkel, az egyes alkotók pályáját behatóan vizsgáló s az ellentmondásokat feloldó, enciklopédikus taglalással — mint ily tömörítetten adni mindazt, ami korunk irodalmát jellemzi, mégpedig visszanyúlva a múlt század első felére (mikor is fölfejté azon szálakat, amelyekről a „modernség” apostolai mindmáig oly szívesen meglepedkeznek s melyek a romantikától napjainkig húzódnak, hiszen minden modern írói élmény és fogás már akkor: a ritkán győztes, annál többször bukott forradalmak művészi „lereagálásának” művészi velejárója).

Már ebből is nyilvánvaló, hogy Szabolcsi művében — régi elkötelezettségének jegyében, ám azt magasabb szinten és valóban korszerűbben továbbfejlesztve — a társadalmi nézőpont mindvégig jelen van, ha ezúttal (különösképpen) kissé keveselljük is az osztálymeghatározottság kibontását. De nemcsak a társadalom egészének és a művészeteknek a kapcsolatáról van szó (mindvégig) e könyvben, hanem a művészeteknek filozófiai megítéléséről és egymással való kapcsolatáról is. Nagyönis irodalmi középpontú esztétikai és kritikai gyakorlatunkban — s ez alól még Lukács vagy Németh sem kivétel — kevés szó esik a többi művészetről, márpedig a huszadik század irodalmáról egyszerűen nem lehet szólni a vizuális kultúra előretörésének, sőt olykor primátusának vizsgálata nélkül, mert az „izmusokban” és az avangárdokban már a festészet jár elől, a neorealizmust meg a film hozza létre és így tovább. Szabolcsinál ez mind összefüggéseiben jelenik meg, mondhatni még pontosabban, mint közvetlenül az irodalmat tekintve.

Ezzel kapcsolatban persze lehetnek terminológiai és datálási aggályaink — mert nem kell okvetlenül elhinni, amit az egyes „izmusok” képviselői meghirdetnek, magukról mondanak, vagy ami dátum szerint nyilvánvalónak tetszik. Kedvenc példám ezzel kapcsolatban, hadd mondom el itt is: a szimbolizmus előkészítője, Baudelaire mellett (helyesen) szintén említett Whitman nem más, mint az expresszionizmus előfutára éppúgy, mint a festészetben Munch és Van Gogh. Csakhogy az expresszionizmus kibontakozása előtt még beékelődik az izmusok sorába (az irodalomban is) a *szeccszió* (van erről szó, csak nem elég súlyal). A frissnek föltűnő sőt feltűnősködő (olasz) futurizmus sem más, mint pre-expresszionizmus, az orosz futurizmus, noha ezt a nevet használta, már egyértelműen expresszionizmus. Az izmusoknak kelet-(közép-)európai, egyidőben s egymás mellett való jelenléte, amit Szabolcsi nagyszerűen kifejti, nemcsak itteni jelenség, így van ez az egész világon, még Észak- és Latin-Amerikában is, és épp itt van a *szeccszió* (Jugendstil, Art nouveau stb.) saját szerepe, ehhez kapcsolódva nemcsak az, amit a „periférián” Párizsból (meg Londonból, Brüsszelből, Berlinből) átvettek, hanem amivel e „periféria” a központokat megelőzte — ha nem jutott is el a hatása oda (mint Adyé); ha pedig eljutott, mint számtalan festő és szobrász (hogy csak kettőt említsek: Moholy-Nagy s — méginkább — Brancusi), vagy akár a Tzara esetében: ez a körülmény méginkább figyelemre méltó.

De ne hallgassunk arról sem, hogy az avangárd a 30-as évektől nem annyira „visszavonult”, mint amennyire — erőszakkal visszazorították. Ez a pontosítási

kísérlet épp Szabolcsi művének sokoldalú igényessége jegyében kíváncszott tollam alá, megjegyezve, hogy ő nemcsak regisztrálja az izmusok kutatóinak eredményét, nemcsak szinte elsőként írja körül s fogalmazza meg a neo-avantgárd jellegét, (ami természetesen, hiszen erről már úttörő könyvet publikált), hanem új elméleti megfontolásokkal is gazdagítja irodalomképünket, mikor bevezeti a *szintétikus realizmus* fogalmát.

Imponáló, ahogy Szabolcsi a művészi értékeket az írók világnézeti vagy politikai hovátartozásától függetlenül megbecsüli, így esik szó Poundról, Benrről, Reb-reanuról, Borgesről, Koestlerről, Szolzsenyicinről, Konrádról, Gide *Retour*-járól, olykor még a hozzánk közelebb állók rovására is (hogy csak a személyi kultusz bűneivel foglalkozó művek közül említsem Bondarevét vagy Hernádi Gyuláét). Különbözik igazán mintaszerű, ahogy a „kisebb irodalmakat” is elhelyezi a világ-folyamatban. Erre még a művéhez hasonló, ötvenkét év előtti (!) zseniális kísérlet, Szerb Antal *Hétköznapiok és csodák*-ja sem vállalkozott. Németh László próbálta meg a Szerb Antal-i irodalmi „világképet” kiegészíteni, ámde csak egyes tanulmányokkal. Ezzel kapcsolatban különösen fontos az új népiesség (vagy népiesség?) felvonultatása és elhelyezése, noha persze itt is lehet hiányérzetünk — pl. a szociográfikus irodalom valamelyes elhanyagolása miatt (pedig az a dokumentum-irodalommal, új tárgyiasággal, sőt az irodalom népfront-szerepével kapcsolatba is hangsúlyosabb említést érdemelt volna), vagy mert a (szürrealisztikus...) zsidó népiesség világirodalmi rangú *korai* képviselője, Agnon (akit különben illenék már magyarul is — méltó módon — megszólaltatni) meglehetősen későn, kevéssel a mai amerikai zsidó írók tárgyalása előtt tűnik fel a műben. Éppígy hiányzik a *helyén* García Lorca, míg a csak az ötvenes években kibontakozó latin-amerikai népiesség az ismertetésben a kelletténél is előbbre kerül...

No, ezek csak árnyalatok, ám épp egy, a tendenciákat ilyen történelmileg föl-vonultató műben éppúgy nem lényegtelenek, mint kisebb datálási tévedések sem — hiszen nem egészen mindegy, hogy Joyce *Ulyssese* 1927-ben vagy (helyesen) 1922-ben jelent meg, vagy hogy O'Neill *Eljő a jeges-e* — ha jól tudom — tipikusan II. világháború utáni (s nem korábbi) alkotás. Az utóbbi évtizedek tán legjobb francia regénye, Tournier *Rémkirály*-a kissé előbbre jön, mint ahogy a jóval előbb megjelent (s végre kellően méltányolt) *Mandarinok* indokolatlanul hátra; az egy nemzedékkel előbbi, úttörő Evelyn Waugh-t, Amisszel együtt emlegetni nem szerencsés, az utóbbival is kapcsolatos „Dühös fiatalok” társasága viszont aztán jócskán megelőzte a pop- és neoavantgárd mozgolódásokat...

Jól tudom, mindez „szőrözés”, csakhogy biztosra veszem, hogy Szabolcsi „alapműve” rövidesen újból megjelenik, másrészt bízom külföldi kiadásában is (hiszen tudtommal az egész világirodalomban nincs hasonló összefogott s mégis átfogó, nem balos, de a neokonzervativizmust indokoltan s indokolva elmarasztaló, tehát „haladó szellemű” kritikai mű). Miért ne legyen — még jobb? De már csak azért is jó lenne (akár nekünk!) idegen nyelven is közzétenni, mert a magyar irodalom sem hiányzik belőle, *helyén van*, — érdeme-értéke sem eltúlozva, sem elhallgatva nincs. Az olyan kisebb hibákat viszont, mint Martin du Gard-nak „Du Gard”-ként való emlegetése egy franciás kultúrájú irodalomtudósnak okvetlenül ki kell javítania — ez olyan, mintha Cs. Szabót egyszerűen Cs.-ként emlegetnénk...

Dehogy vagyok rosszmájú! Noha még tucatnyi részlet-észrevételem lenne, *bámulom* Szabolcsi új könyvét, mely életművének kiemelkedő, nehezen fölülmúlható darabja, sőt egyféle summázata, amely után kénytelen lesz megint új utakra térni. Vagy még inkább belemerülni a részletekbe? Kíváncsian várjuk új lépéseit.

(Gondolat.)

KRISTÓ NAGY ISTVÁN